

Miért ír az ember sci-fit?

(Szubjektív esszé)

Mármint nem én, mivel részemről (is) az írás nyilván egyéni indítatásból történik, és kít érdekel, hogy mi az az indítatás. Arról van szó, hogyan jelent meg a sci-fi mint ábrázolási mód az emberiség kultúrtörténetében. Hogyan, mikor, miért?

Ha feltételezzük, hogy a sci-fi – definíciójának megfelelően – a tudomány és a fantázia közös gyermeke, akkor az a kérdés, hol találkozott először az említett szülőpár, azaz hol van a sci-fi forrása.

Kezdhethetnénk azzal, amivel bármely tudományág történetét leírni szándékozó becsületes szerző kezdeni szokta, hogy ti. „már a régi görögök is...”, de ez a formula most nem mondana igazat. A sci-fit ugyanis – lehet, hogy vitatható, ám szilárd meggyőződésem szerint – az emberiség hajnalán, még lenyúzott vadbőrökben szaladgáló, szappant és fésűt még nem, de a szavakat már ismerő őseink találták fel. Részletezem.

A sci-fi előzményei

Hitvilág

Itt és most kijelentem, hogy az emberi irodalom azon legelső kezdeményei, amik még csak szájról szájra terjedtek szőrökbe burkolódzott őseink között, már a sci-fi műfajába tartoztak. Aki nem hiszi, csak gondolja végig: miről beszélgethettek a fent említett szőrös őseink? Minden nap elmesélték, hogyan terítették le az éppen fogyasztott vadat. Sőt, esetleg többször is elmesélték, hogy tanuljon belőle az ifjúság. Ha ezt a műveletet, az állat leterítését egy nagyobb csoport végezte, akkor a beszámoló többé-kevésbé hasonlított az igazsághoz a történetek elmondásában. Na, de ha csak egy emberé volt a zsákmány! Akkor rögtön kiderült, ki a legügyesebb, legtalálékonyabb, legszerencsésebb tagja az adott csoportnak: természetesen a dicső vadász! A jelenséget érdemes összehasonlítani egy mai, a két karját teregető horgász szövegével: ekkora halat fogtam! Szintiszta fantázia! És hányszor el fogja még mondani!

Erre most az lesz a válasz: hiszen ez csak mese! Stimmel. A másik dolog ugyanis, amiről fent emlegetett őseink beszéltek, az éppen a mese volt. Miért fúj a szél, miért kergeti a Nap a Holdat, hogyan született a medve, a többi állat, és főleg: hogyan született a világ és benne az ember. Nem tudták (de hiszen – ha be merjük vallani – mi sem tudjuk), ezért próbálták megmagyarázni. Meglévő tudásuk alapján álló, az ismeretekbe nem ütköző, tarka mesékkal.

A távoli ősök tudománya többnyire még abból állt, hogy megfigyelték a körülöttük lévő, színes, sokrétű, veszélyes és tápláló világ elemeit és törvényszerűségeit, és aztán igyekeztek alkalmazni a felismert törvényszerűségeket. Aki nem érti, nézzen meg jó alaposan egy tapasztalatokat gyűjtő kisgyereket. Édes istenem, időnként nem jöttek be a felismerni vélt törvényszerűségek! No és? Ma, nekünk mindig minden sikerül? Nem, pedig állítólag jóval többet tudunk.

A világ tehát adva volt és meg kellett magyarázni. Itt van szerepük a meséknek, mítoszoknak, eredetmondáknak. Például lássuk a görög mitológiából Arakné

történetét. Volt egyszer egy leány, aki úgy tudott szöni, hogy elbizakodottságában versenyre kelt Pallasz Athénéval. Mire az illető nagy hatalmú, ám sértődött hölgy a nagyképmű leányt pókká változtatta, mondván: csak szövögess, ha úgy el vagy zuhanva magadtól! (8) Mi ebben a tudomány? Hát, a sokszor megfigyelt pókocska, „aki” fákön, bokrokon, a ház sarkában, a barlang szögletében mindig ügyesen, egyre csak szövi a hálóját. És mi a fantázia? A magyarázat a pókocska eredetéről. A régiek különben is úgy vélték, fának, bokornak, kőnek, szélnek meg az összes állatnak lelke van. (8, 10, 11) A pók tehát nyugodtan lehetett eredetileg leány.

Mégis a régi görögöknél kezdtem, ejnye! Nézzünk másokat! A Kalevala (7) szerint a világ egy tojásból keletkezett, amit a szél fújdogált a vizeken. A régi magyar hitvilágban a tenger mélyéről egy amúgy hamis szándékú kacska hozta fel azt a darab földet, ami idefent megdagadt és a lakhelyünk lett. (2, 8) Érdekes, hogy a felsoroltakon kívül is sok eredetmonda szerint származik a föld (és az élet rajta) a vízből. (8) Lám, még igazuk is volt! Ez tehát a tudományos rész. Hogy milyen módon származik minden a vízből, ahhoz kellett a fantázia.

Könnyű nekünk most fölényeskedni, hogy az csak mese! Ki fog derülni még a mi 20., sőt 21. századi, szentül hitt dolgainkról is, hogy azok is csak mesék. Legfeljebb mi azt az időt nem érzük meg. Nem kérem, az eredetmonda, ahogy ma nevezzük, nem mese volt az adott szörös ősoknél. Az volt a *tudás*. Amit tovább kellett adni a tűz körül szelíd farkaskölyköt kergető porontyoknak is, hogy majd ők is tudják és tovább tudják adni saját magzataiknak. Mi is továbbadjuk saját tudásunkat, otthon is, az iskolában is, igaz-e? És amit én megtanultam az iskolában (szó, ami szó, régen volt), annak egy részéről már most is tudni, hogy hibás volt, hogy mese volt. Például, hogy az állatok nem gondolkoznak. Hogy vannak hasznos és káros madarak. Ma már ilyen butaságot ki sem szabad mondani. Például, hogy az ember legyőzi a természetet. Ahelyett, hogy együtt élne vele. Most aztán nem győzünk kegyelemért könyörögni. De ez pillanatnyilag más kérdés.

„... ha egymástól elszigetelve, a földkerekség legszélsőbb pontjain élnek is (az *ősök*), bizonyos ősi elemi alapgondolatok csodálatosan azonosnak mutatkoznak s ez alapon némi joggal tesszük fel, hogy azok elsődleges okoskodásból származók lehetnek” – állítja Solymossy Sándor a hitvilág keletkezéséről általában. (10) Én pedig ezt elfogadva azt kérdelem – mert kibújik belőlem a sci-fi-szerző – , miért mesélnek egész Európában barlangban lakó, bányászó törpékről, röpködő tündérekéről és gonosz óriásokról? (1, 3, 4, 6, 9, 12, 13) Csak nem *láttak* valamit ősaink?

A magyar hitvilág

Erről a témáról igazán szívesen mesélnék órákon át, de nem óhajtok unalmassá válni. Ezért rövidítve közlöm az általam ismert irodalmi adatokat. Tartok tőle, hogy így is hosszú lesz.

Első és legfontosabb pont: tulajdonképpen nem ismerjük a honfoglaló magyarok hitvilágát. A manapság oly sokat emlegetett államalapító István királyunk ugyanis elkötelezte magát és az országot a kereszténység mellett, mire jöttek az egyház túlzottan szorgalmas és hitbuzgó küldöttei és a régi hit majdnem minden elemét az ördög művének tulajdonítva azt tüzzel-vassal kiirtották. Például törvény született, hogy a misén senki se mondjon tiltott meséket. (15) Mert bizony egy da-

rabig még óvták, őrizték volna a régi hitet némely csoportok. (16) Néha sikerült ez a megőrzés (22), néha még megtaláljuk régi világunk nyomait itt-ott. Egyébként ugyanez a jelenség volt megfigyelhető minden szerencsétlen primitív népnél, mely összeköttetésbe került a fehér emberrel és annak erőszakos civilizáló törekvéseivel – de most nem erről beszélünk. Lényeg az, hogy a magyar hitvilágnak csak nyomai maradtak meg a népmesékben, a népi vallásosság egyes motívumaiban, továbbá fel lehet(ett) használni aránylag elszigetelten élő és ezért nem agyoncivilizált távoli rokonaink, a lappok, az Ob környékén élő ugorok és más parányi népek még élő hitét a mienk rekonstruálásához. Amiről ezek alapján a továbbiakban szó lesz, az a magyarok *valószínű* hitvilága.

A mi világunk tehát lapos. A mennybolt is lapos, a magas fák sudarai tolták föl a helyére. (10) A mi világunk alatt a sötétség birodalma van, az is egy külön világ. (Fanyűvő leszállt a nyíláson s ott talált egy világot, amely pont olyan, mint a miénk.) Ezt az egészet a Világfa, az Égigérő Fa, a Tetejetlen Fa köti össze: gyökerei a sötétség birodalmába, felső ágai az örök verőfénybe nyúlnak és az égboltot tartják. A föld meg van kötve, de az ég forog. (A kacsalábon forgó kastély csak a magyar és a keleti népmesékben fordul elő.) (10)

A fa tetején, az égi jurtában él az égi család. Legfőbb istenünknek eltűnt a neve az idők során. Emlegetik Hadúrként, Arany Atyácskának, de igazából nem tudjuk a nevét. (Lehet, hogy eredetileg sem volt szabad kimondani a nevét, mint az állatösökét sem, sőt, a kisgyermeket is valami csúf néven emlegették, nehogy a gonosz erőt tudjon venni rajta. Mert akinek a nevét tudjuk, azt magunkhoz szólíthatjuk, ugyebár.) Családjának minden tagja végzi a maga feladatait, az égi báránykákat legelteti stb., legnagyobb csodálkozásomra olyan is van, aki a születendő gyermekek lelkeire vigyáz. Nekünk is van saját gonoszunk, az égi Atya ellenfele, a neve (talán) Ludvérc. (2, 14.c) A lidérc amúgy Európa-szerre ismert (ezért lehet, hogy nem is ősmagyar) tüzes, repülő, sárkányszerű lény, „aki” képes emberi alakot ölteni. Akarata ellenére besegített az élet teremtésébe és leginkább az Atya bosszantásával van elfoglalva, de ennek majdnem mindig mi, emberek isszuk meg a levét.

Vannak továbbá táltosok (sámánok), akik a mai felfogás szerint gyógyítók, papok és nem akarok itt célozgatni meg áthallani, de (párt)szimpátiák alapján táltost kinevezni nem lehet, mert annak születni kell. Először is több csonttal kell születni: hat ujj, már kint lévő fogacska, ilyesmi. Aztán meg kell tanulnia a sámánjelöltnek révülni, azaz a testét a földön hagyva lelkét az Égigérő Fára, a megfelelő felső rétegbe küldeni, ott a szellemekkel tárgyalva gyógyulást vagy választ keresni, azt lehozni. Ehhez a révüléshez szükséges az áldozat, a sámándob és valamilyen főzetek is. Meg némi színészi képesség, mondom én a hitetlen lelkemmel, de nem biztos, hogy igazam van. A táltos (sámán) tehát összekötő kapocs ég és föld között, mint ilyen, minden szavát komolyan vették és hatalma volt.

Őseink továbbá nagyon komolyan vették saját őseik szellemét. A családtagokat haláluk után is a családhoz tartozónak számították, akiknek a lelke visszajár, velük beszélni lehet, akik ezután is a családot védik és segítik. Gondoskodnak a föld termékenységéről, az élők jólétéről. A táltos (sámán) a szellemek segítségével gyógyított és meg tudta mondani a térben és időben távoli dolgokat. Jusst sem kezdek most a kollektív tudatról beszélni, noha nagy kedvem volna. Még a XX. században is „... általános az a hit, hogy a halott még halála után egy darabig érzékeli a

körülötte lévő dolgokat”, és hogy a lélek az alvás idején ideiglenesen eltávozik, viszont a halál után még egy darabig a holttest körül tartózkodik. (14.c) Még ma is mondjuk, hogy „hálni jár belé a lélek”. Meglepő? Vagy éppen nem meglepő?

Sok nép hitt abban, hogy az elhunyt ősök az utódokban újjáélednek; ezt a hitet a névadás is tükrözheti: a kicsi annak a rokonának nevét kapta meg, akire nagyon emlékeztetett vonásaiban vagy szokásaiban. A mi őseink is hittek ebben. Ebből lát-szik, hogy nem is olyan új, tőlünk idegen tan a reinkarnáció. Csak ezt is elfelejtet-tük, mint annyi mást a középkor folyamán. Ma már csak annyi maradt meg ebből a régi hitünkből (már az se nagyon), hogy a gyermeket valamelyik idősebb család-tagról illik elnevezni. *Illik*. Nem azért kapja ma már a nevét, mint régen, mert az illető újjászületett képének hisszük.

Itt kell megemlíteni azt is, hogy eleink hitük szerint állatösöktől származtak. A turultól, a szarvastól, a farkastól, a sertéstől, a medvétől eredeztették magukat, mint valószínűleg mindenki tudja kies honunkban. Ez most mi? Fantázia? Hogy szeret-tek volna az adott állatra hasonlítani annak valamely jó vagy hasznos tulajdonsága miatt, az még rendben is volna. De hogy az ősrünk volt? Csak nem tudtak valamit eleink az evolúcióról? (Vagy már megint nekem élénk a fantáziám?)

A honfoglaló magyarok csökevényes formában őriztek egy Nap-kultuszt. (16, 22) A jurta ajtaja mindig keletre nézett, a halottakat úgy kellett eltemetni, hogy kelet felé nézzenek. Ha több jurta állt egymás mellett, akkor középen állt az apa háza, jobb oldalán a rangosabb, balról a kevésbé rangos házak és a félkörív kelet felé volt nyit-va. (Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de a magyaroknál mindig középen állt a leg-rangosabb, legfontosabb személy vagy egyéb, így történt a felsorolásokban is. Tehát a hét magyar vezér nevéből, amit – hibásan – úgy tanultunk, hogy Álmos, Előd, Ond, Kund, Tas, Huba, Töhötöm, egyértelműen Kund (Kende, Kündü) volt a nagyfőnök, nem az elől álló Álmos; másrészt viszont a hét törzsből – Nyék, Megyer, Kürtgyar-mat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi – a fenti logika alapján Tarján volt a vezető törzs. Le-het, hogy elfogult vagyok, de aki nem hiszi, járjon utána!) Mármost vagy a Nap volt az imént emlegetett Arany Atyácska (menne a bokájához ez az elnevezés), vagy csak úgy megmaradt a tisztelete. Gazda Klára azt közli (11), hogy a honfoglalás-kori ma-gyar díszítő motívumok a bronzkorból származnak; esetleg a Nap tisztelete is szár-mazhat ilyen régi korokból. A Nap-kultusz bizonyos elemei még nem olyan régen is éltek: napkeltekor kell palántázni, hogy a palánta jól nőjön; tejet, szemetet a házból sötétben kivinni nem szabad, mert akkor jönnek az ártó sötét erők. (14.c)

A hitvilágról, a bennünket körülvevő világról szóló elképzelések tehát az üldö-zések miatt nem maradtak meg napjainkig. Gondolom, arra is rájöttek okosodó, egyre több tapasztalatot összegyűjtő őseink, hogy nem egészen stimmel egy-egy történet. De attól még jó volt a sztori, hát tovább élt – mint mese.

Mese

„Tudvalévő, hogy a népmesék csodás elemei nem egyebek ősi hitvilágok fosz-szilis maradványainál... a csodás elemek azonban ősrégiek, néha csodálatosan hű épségűek. A mi magyar mesekincsünk általában azonos az Európa-szerte elterjed-tekkel, de akad köztük néhány sajátosan elütő típus, melyet rajtunk kívül Európá-ban sehol sem ismernek, ámde távol keleten a mienkhez hasonlóan mesélnek el.”

Mindezeket Solymossy Sándor állítja konkrétan ezekkel a szavakkal (10), de véleményével nincs egyedül. (14, több helyen)

Vajon rá lehet-e fogni a mesére, hogy tudományos és fantasztikus? Nem, ma már biztosan nem tudományos, csupán a fantáziát serkenti mozgásra. Viszont a mese új korában valószínűleg azért mesélt nagyapó a földalatti világba eljutó Fehérlófiáról, a bakarasnyi emberről, az Égigérő Fára felmászó, ott sárkányokat legyőző és valakit megmentő kiskondásról, a táltos lovakról és a táltosok harcáról hol bika, hol két lángocska képében, hogy a körülötte hallgató kisunokáknak továbbadja a tudást: mi van körülöttünk, mit tudnak megtenni velünk és másokkal a táltosok, a garabonciások, sőt, a kísértetek, mit kell tennie az ember fiának, ha ilyen jelenségekkel találkozik. Ez volt a gyermekek első iskolája.

De szó sincs arról, hogy ez magyar sajátosság lenne: a breton mese (13) azért mondja el főhőse kalandjait a barlangban lakó tündérekkel, hogy a mezei honpolgár ne csodálkozzon, ha majd ő is így jár, hanem cselekedjen okosan, a mese útmutatása szerint. Világszerte mesélnek óriásokról. Görög, skandináv, uráli, szláv és német mesék mondják el, hogyan lehet az óriásokkal harcolni vagy tőlük megszabadulni. (Miért, kérdem én. Annyi volt régen az óriás, hogy tovább kellett adni ezt a fajta tudást? Úgy tűnik. De nekem túl élénk a fantáziám, mint már megállapítottuk.)

„Ameddig vissza tudunk tekinteni a mese történetén, mindig a gyermek, az ifjú nevelésének egyik eszköze is volt” – állítja a Néprajzi Lexikon. (14.c) Nekem bizonyítéknak tűnik a mese tanító voltára az is, hogy a rontáselhárító cselekmények (magyarán babonák) a mai napig sokkal szívósabban fennmaradtak, mint a hagyományos rontó személyekbe vetett hit. Például ma is „lekopogjuk a fán”. Például megtanultam, hogy a honfoglaló magyarok nagyon féltek a szemmelveréstől, ezért kék gyöngyöt hordtak a nyakukban, kötöttek még a lovak kantárjára is. Azt is tanultam, hogy ugyanerre a célra a piros fonál is megfelelt. Na mármost. Vizsláson még a XX. század elején is minden kisbaba csuklójára születésekor piros fonalat kötöttek. Valószínűleg már akkor sem volt tiszta a jelentése, mert az ötvenes években már a baba neme szerint kék fonalat kötöttek a kisfiúkra, pirosat a kislányokra. Az eredeti jelentések megváltoztak, de a szokások élnek. Továbbadják a mesék a tudást.

Lovagregény

Ha egy mai irodalomkedvelő ember (a többiekét már nem is említem) megpróbál valódi lovagregényt olvasni, akkor hamarosan csikarodni kezd a hasa. Egészen enyhén szólva sem hasonlítanak a lovagregények a mai ízlésünkre, a ma megszokott regényekre. Ha a híres Arthur királyt és kerekasztalának lovagjait nézzük, egyszerűen unalmasak a kalandjaik. Valahogy se eleje, se vége, valahogy eltűnik az oksági összefüggés, vagy még inkább semmi nem függ össze semmivel, és – ami minket adott esetben leginkább érint – a legváratlanabb és legvalószínűtlenebb varázslatok és csodák esnek meg bennük hol csak úgy, az érdekesség kedvéért, hol azért, mert az illető csoda valami erkölcsnemesítő tanulságot hordoz. (9) Határozottan farsztó olvasmány, aminek csak leírt történelmi világa mutat számunkra érdeklődésre számot tartó képeket. De még Cervantes híres Don Quijote-ja, ami a lovagregények paródiájának készült, az is olyan, mai szemmel nézve se füle, se farka történet, bár az ironia kiérezhető belőle.

Vagy itt van Trisztán és Izolda híres regéje. Az eredeti monda kevésbé kerek, semmi halálos szerelem, csak egy lovag kalandjairól szól, aki történetesen (varázslat révén!) szerelmes lett. Voltak ettől zűrös ügyei, de élt tovább, a keresztény lovagi világgal éppen csak beoltott kelta álomvilágban. (9) Aztán jött egy hozzánk korban és ízlésben közelebb álló író, rácsodálkozott erre a furcsa világra, ő formálta kerekké, egészsé, tanulságossá számunkra. De a meseszerűséget szépen benne hagyta a történetben. A két szerető csodák, sárkánykigyók, torzonborz állatemberek, irdatlan óriások közepette küzd a boldogságáért. (19) (Rosszmájú, a következő oldalakra előremutató megjegyzés: a Trisztánra, ugye, még senki nem mondta, hogy szennyirodalom, csak azért, mert valószerűtlen, józan ésszel megmagyarázhatatlan dolgok esnek meg benne?)

(Gyönyörű még a lovagregényekben, hogy mindenki mindent elhisz. Akkorákat mondhattak a hős lovagok, amekkorákat csak akartak, mindenki tátott szájjal hallgatta és elhitte. Viszont olvastam a 20. század legelejéről származó folyóiratot, abban roppant harciasan letorkolták és gazembernek kiáltották ki azt, aki hazudott. Pedig talán csak tévedett az illető, de nem úszta meg, az újságban nyilvánosan, névvel címmel ellátva ledorongolták. Ma meg? Ilyen sértéseket az újságba talán nem írunk (hm?), de legtöbbször fel sem tételezzük amúgy becsületes és józan embertársunkról, hogy igazat mond. Lásd a jettivel, a Nessivel, az ufókkal való találkozások beszámolóit és utána a többiek reagálását. De ez most nem tartozik a tárgyhoz. Mindössze az emberi szó hitelének történetét, mondhatni, (vissza)fejlődését próbáltam vázolni.)

Utópiák és útibeszámolók

Ez egy irodalmi alkotásokban rendkívül gazdag témakör, akár könyvet lehetne a témáról írni. Itt és most ilyen nem tehetek, szűkszavú vázlat következik, nevek és címek nélkül. Érdeklődők maguk is utánanézhettek középkori írásokban (ha hozzájuk férnek és megértik azokat), ha meg ott nem, akkor okos bölcsészeknek az adott témával foglalkozó munkáiban (*például 5, 6, 20, 21*).

Nos, akkor csak ízelítő abból, amit útleírásokban olvasni lehet. Közismert Homérosz előadásában a Szküllá és Karübdisz (itt, mindjárt Itália partjainál), az egyszemű óriás, a szirének az énekükkel együtt, aztán az embereket disznóvá varázsoló nimfa, és akkor még az istenek ügyeiről nem is szóltam, mert jólnevelten feltételezem, hogy egy isten legalábbis nagy hatalommal bír. Homérosz után, több száz év alatt sem javultak meg az utazók, avagy inkább az útibeszámoló-írók, mert olvasni egylábú emberekről; a fejüket a hónuk alatt cipelő emberekről; egyszarvúró; az óriáspolitikáról, ami esetleg létezhet is, és akkor nem illik a felsorolásomba; a szent remetéről, akinek udvartartása van (remete!) és az ördög százféle formájáról; olvasni úszó és repülő szigetekről; tündérekéről és manókról, óriásokról és törpékről; és mindezeket egyáltalán nem mesének szánták, hanem halálisan komolyan írták le és másolták át onnan más, tudományosnak szánt művekbe. Jó, ebben a nagyszámú blödségben volt félreértés, volt másolási vagy fordítási hiba, de akkor is: aki leírta, aki elolvasta, ugyan hogyan tudta mindezt komolyan venni? Bizony feltételezem, hogy sok esetben nem is akarták komolyan venni, hanem mesének tekintették, jó történetnek, az elbeszélő irodalmi munkásságának része volt a ma fejcsoválással olvasott sztori, egyszerűen szórakoztatni akart, csak másképp

tette ezt, mint mi tennénk ma. Persze, nem mindegyik, és nincs mentség arra, ha egy ilyen nem egészen reális írást tudományos munkába emeltek be. Még akkor sem, ha az imént láttuk: az emberi szónak a középkorban még volt hitele.

Mert Swift biztosan szórakoztatni, vagy sokkal inkább társadalmilag szemrehányani akart Gulliver különböző kalandjaival a csudálatos szigeteken. De mit mondjak Tar Lőrinc pokoljárásáról? Esetleg ott is az erkölcsnemesítő célzat lett volna fontos, nem pedig a később áhítattal és ámulattal emlegetett kaland? Elképzelhető, hogy a sok mesélésben elveszett a dolog lényege.

Aztán ott vannak az utópiák. Mióta Platon leírta azt a néhány szót Atlantisról (ami eredetileg igaz lehetett, csak később alkottak az egészből utópiát és örök vitatémát), azóta író embertársaink egyre-másra próbálnak jobb, társadalmilag hasznosabb, erkölcsileg nemesebb embert faragni belőlünk, olvasó embertársaikból, és ezt úgy vélik elérni, hogy élénk tárják egy tökéletesebb társadalom képét, aminek egy szikrányi realitása sincs, esetleg a mi társadalmunk torzképét, amitől legalább megeresztünk egy-egy torz, savanyú mosolyt, de minden marad a régiben. Én nem is tudom, miért tépik magukat az írók?! Mindamellelt felsorolhatatlan mennyiségű mű született ebből az elgondolásból. Ráadásul ezen nincs is mit magyaráznom: az utópia egyértelműen sci-fi, a társadalomtudományok és a fantázia édes gyermeke. És még Morus híres Utópiájáról sem mondta senki, hogy szennyirodalom volna, pedig az is elrugaszzkodott a valóság talajáról.

A sci-fi

A tudomány és a sci-fi

Tudjuk, hogy Verne megírta a Hold körüli repülést, a tengeralattjárót, a repülőgépet, aztán ezek mind megszülettek. Vajon Verne hatására? Tudjuk, hogy Čapek, majd Asimov megírta a robotokat, s azok most már vannak is, születnek is százszámra, Kinek az érdeme? Tudjuk, hogy az atombombát is megírták...

A tudomány és a sci-fi kapcsolatáról igazából nem tudok mit mondani. Az biztos, hogy a sci-fi felhasználja a különféle tudományágak eredményeit – muszáj neki, különben nem lenne az, ami. De hogy a tudomány felhasználja-e, amit a sci-fi leír, kimond..., Vagy a sci-fi az emberiség ősi vágyait fejezte és fejezi ki, ezért természetes, hogy a tudomány időnként utoléri a fantáziát? Jobban szeretném azt, és nagyon is remélem, hogy a tudomány néha ihletet merít a mi sokszor (oktalanul) elítélt kedvencünkől.

Az irodalom és a sci-fi

Mint a fentiekből láthattuk, az irodalomban a sci-fi tulajdonképpen mindig megszokott jelenség volt. Sokan írták, telve az erkölcsnemesítés, a szórakoztatás, esetleg egyebek szándékával és sokan olvasták, érdeklődve és élvezettel. Manapság mégis – jobb körökben – illendő lett leszólni a sci-fit.

Érdekes módon a képzőművészetben, pontosabban a képzőművészek körében nincs ekkora ellenállás a sci-fivel szemben. Senki egy rossz szót nem szól Bosch-

ról, Chagall-ról, de mai követőikről sem. Sőt, bizonyos szempontból még sikk is valami „abszurd” dolgot alkotni. Igen, már régóta tudom, hogy a képzőművészek más szemmel nézik a világot.

Azt is meg tudom éppen érteni, miért keletkezhetett az a nagy berzenkedés az irodalomban (és a filmművészetben is) a sci-fi ellen. Mert dömpingáru lett. Megjelent egy csomó sekélyes, esetleg gazdag fantáziájú, ám azon túl nagyon gyenge mű, ami tömegigényeket szolgál ki, ennek következtében bombasztikus, de üres, gondolkodni pedig végképp nem kell hozzá. Nem csoda, ha fellázad a jó ízlés. Az sem csoda, ha nincs türelme kikeresni a sok vacak között azt a néhány jót. Pedig vannak, ma is születnek csodálatos sci-fi-alkotások: Robert Merle: Állati elmék; Nevil Shute: Az utolsó part; de mások is, csak most hirtelen ezek jutnak eszembe. Nem igaz, hogy minden sci-fi szemét! Nem igaz, hogy nincs jó sci-fi! De ezt mostanában nehéz lesz elhiteni a jó irodalmat kedvelő embertársainkkal. Sőt, még azt a minimum-programot is nehéz lenne elérni, hogy válogassák szét a sci-fit is, mint az irodalom (és a filmművészet) minden ágát, egészen egyszerűen jóra és rosszra. Mert a jó írás ebben a mi esetünkben sem érdemli meg, hogy előítélet és általánosítás miatt semmibe vegyék.

Miért ír az ember sci-fit?

Igen, itt az ideje válaszolni a címben feltett kérdésre. Tényleg, miért?

1. Mert a világ sokszínű

„...nincs a földkerekségen primitív nép, amely a lélekben, szellemekben ne hinne...” (10)

„A szellemi néprajzban gyakori tapasztalat az, hogy elvont, képzeleti dolgok a való élet mindennapi jelenségeiből eredeztethetők; innen formálódnak ki átvitelrel olyan elgondolt képekké, amik a reális alap nem ismerése esetén különös fantaszti-kumoknak tetszenek.” (10)

Ilyen okosakat lehet arról mondani, hogy az ember, fájának általános törekvése szerint meg akarja magyarázni ezt a tarka világot maga körül. Muszáj megmagyaráznia, mert alkalmazkodnia kell a világhoz és mert a gondolkodás érdekes, hasznos és kitüntető tudományát kapta teremtőjétől, bárki vagy bármi legyen az. Ha aztán a világra adott magyarázatról ki is derül, hogy nem vagy nem egészen pontos, még mindig lehet szórakoztató, így átmegy sci-fibe.

2. Mert van fantáziája az embernek

És itt tessék a leghétköznapibb dolgokra gondolni: a kisgyerek farkast képzel az ágy alá (jó ürügy a szülő odahívására), a nagyobb indiánost játszik, pedig soha egy darab rézbőrűt nem látott. Az ifjú egy csomó gyönyörű tulajdonságot lát bele kedvesébe (később ezért nagyot csalódik), a felnőttet rémképek gyöttrik, ha valamely családtagját veszélyben sejtí. És ott vannak a vallások, teljes misztikumukkal, amik nagyon ritkán hasonlítanak a hétköznapi valósághoz. A fantázia valamiért

adottsága az embernek, valószínűleg sok esetben nem is tudna nélküle élni. Valamiért kell nekünk, különben ki sem fejlődött volna bennünk. Talán, hogy tervezni tudjuk a holnapi napot s ezzel a jövőt; talán hogy ábrándjaink lehessenek; talán, hogy bele tudjuk képzelni magunkat más bőrébe, szituációjába, fájdalmába és így tanuljunk, avagy együtt érezzünk. Nem tudom. Lehet, hogy egyesek (lásd: sci-fi-író) nagyobb adagot kaptak a fantáziából, de lehet az is, hogy a többiek csak szégyenlik és tagadják eme adottságukat. Közben otthon, holdfényes éjszakákon az ablakban ábrándoznak. Nem szégyen, de akkor miért néznek le másokat?

3. Mert van rá igény

„A köznépet nem tartja féken a tudás józan realitása; fogékonyabb a rejtelmek iránt. Képzetele gátlás nélkül csapong s uralkodik egész lelkvilágán” – mondja Solymossy Sándor (konkrétan a babonára hajlamosak lelkiségéről). (10)

Egyszerű bizonyíték a fantázia iránti igényre a kisgyerek tátott szájú figyelme mesehallgatáskor, Verne, Swift népszerűsége mind a mai napig, a kamasz rajongása a fantáziadús filmek és könyvek iránt. A felnőttek ugyan vágják az előkelő pléh-pofát, de a pletyka például a felnőttek találmánya. És micsoda fantázia kell hozzá! Más példát is tudok. Amikor a vonaton – az unalomból fakadó rendetlenkedést megelőzendő – gyermekeimnek mesélni kezdtem, akkor minden gyerek a vagonból körénk gyűlt és áhítattal hallgatott és egyszerre minden felnőtt befogta a száját. Odajönni nem mertek (a felnőttek már gátlásosak), de hosszúra nyúlt füllel figyeltek az egyszerű gyermekmesére. És miután világeletemben szerettem mesélni, akárhány ilyen történetet tudnék mondani csendben hallgató osztálytársakról, kollegiumi estékről, de másról is.

Továbbá vizsgálja meg bárki egy sci-finek nevezett, amúgy halványsárga értékű film nézettségi mutatóit. Valamiért kell az embereknek a sci-fi. Talán az előbb feltételezett, eredendően létező fantáziáját kell megmozgatnia a jelen dolgozatban megemlített összes művel és társaikkal. Ez esetben egészségügyi torna a sci-fi olvasásának nézése. (Vagy már megint elszaladt a fantáziám, amit én speciel nem szégyenlek.)

4. Mert mesélni jó

Nos, ezt nem tudom bizonyítani se, magyarázni se. Legfeljebb már megint a pletyka és az arra való hajlam jut eszembe, mint egészen közismert, nagy fantáziát és mesélőkedvet igénylő jelenség. Magánügy, de tény, hogy én nagyon szeretek egyszerű, hétköznapi dolgokat valamely fantasztikus mesével körbekenni, ebben az általam alkotott mikrokozmoszban az ok-okozati összefüggést megtalálni és másoknak elmagyarázni; és egyáltalán, imádok mesélni. De ez az én bajom, egyáltalán nem biztos, hogy másnak is így működik a szövegládája. Tehát ez a 4. pont bizonyos fokig esetleges. (Viszont, ha valaki nem szeret mesélni, akkor miért is írna?)

Véleményem szerint tehát a sci-fi írásával egyszerűen az emberekben meglévő, ősi igényt szolgálom, mely elvárja a fantázia működtetését az olvasottak segítségével; egyben magam is jól szórakozom előbb a történet végiggondolásával, végül elmesélésével.

1. Illyés Gyula: Hetvenhét magyar népmese. Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1953
2. Komjáthy István: Mondák könyve. Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1956
3. Kriza János: A csókalányok. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1972
4. Carroll, Lewis: Alice Csodaországban. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1974
5. Ráth-Végh István: Tarka históriák. Gondolat Kiadó, Budapest, 1973
6. Ráth-Végh István: A varázsvessző. Gondolat Kiadó, Budapest, 1973
7. Kalevala. Európa Kiadó, Budapest, 1973
8. Mitológiai Ábécé. Gondolat Kiadó, Budapest, 1973
9. Foss, Michael: Arthur király és a kerekasztal lovagjai. Gold Book, évszám nélkül (2000)
10. Solymossy Sándor: Hitvilág (A magyarság néprajza IV. k.). Kir. M. Egyetemi Ny., Budapest, 1937
11. Gazda Klára: Az obi ugor geometrikus ornamentika mitikus hátteréről, Kézirat
12. Bechstein legszebb meséi. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1961
13. Kergerac pokoljárása (Népek meséi). Európa Kiadó, Budapest, 1968
14. Ortutay Gyula (Főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977-1982
14. a Ortutay Gyula (Főszerk.): Magyar Néprajzi Lex. (I. k. A-E) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977
14. b Ortutay Gyula (Főszerk.): Magyar Néprajzi Lex. (II. k. F-Ka) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979
14. c Ortutay Gyula (Főszerk.): Magyar Néprajzi Lex. (III. k. K-Né) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980
14. d Ortutay Gyula (Főszerk.): Magyar Néprajzi Lex. (IV. k. N-Szé) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981
14. e Ortutay Gyula (Főszerk.): Magyar Néprajzi Lex. (V. k. Sz-Zs) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982
15. Száz rejtély a magyar történelemből. Gesta Könyvkiadó Bt, 1994
16. Verbai Lajos (Szerk.): Hétágú csatacsillag. Népszava Könyvkiadó, Budapest, 1988
17. Csernai Zoltán (Szerk.): A fekete sugár. WORLD magyar tagozata, 1989
18. Csernai Zoltán (Szerk.): Budapest nem felel. WORLD magyar tagozata, 1989
19. Bédier, Joseph: Trisztán és Izolda regéje. Magyar Helikon, Budapest, 1966
20. Merrien, Jean: A tenger legendáriuma (Univerzum könyvtár). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975
21. Szemadám György: Apokrif lények enciklopédiája. Csokonai Kiadó, Debrecen, 1997
22. Daczó Árpád: Csíksomlyó titka. Pallas-Akadémiai Könyvkiadó, Csíkszereda, 2001
23. Swift, Jonathan: Gulliver utazásai... (Filléres klasszikus). Az Est Lapkiadó Rt., évszám nélkül
24. Wells, H. G.: Az időgép (Utazások az időgéppel). Móra Könyvkiadó, Budapest, 1990

